

ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИ БАДИЙЛИКГА
ЙЎНАЛТИРИШ

Солиева Мафтуна

Жиззах давлат педагогика унверситети
педагогика ва психология факултети тютори

Аннотатсия:

Мақолада бадийлик тушунчаси очиб берилган. Ҳар бир асарда янгилик бўлмаса унда такрорланиш бўлса унда бадий асарни адабиётга керак бўлмайди. Шундай экан талабаларни бадийликга йўналтириш нафосатга, эстетик гўзаллик бадий кадрятларни шакллантириш ғоясини илгари сурмоқлик зарур. Талабаларни бадийликка йўналитиш креатив ғояларни илгари суришда ёрдам беради. Қадирят педагогикада жуда кенг ўрганилган бўлиб, улар турлича назарлар концепсиялар орқали ёндашилган. Лекин бадий қадирят тушунчаси талабалар онгига сингдириш бадийликни уйғотиш бадий салоҳиятни ошириш тарбиявий салоҳиятни янада оширишга ёрдам беради.

Калит сўз: Бадий, интеллектуал ғоя, креатив, ақлий ҳаракат, эстетик нафосат, бадий қадирят, эврестик.

Кириш: “Ҳар бир асар тақдирини ритрика эмас, балки янгилик, нафосат ҳал қилади, шунинг учун яхши бадий асар миллат ва жаҳон бадий асар миллат ва жаҳон бадий адабиёти тарихига киради. Янгилик эса асарнинг мазмун томонига ҳам, шакл томонига ҳам, тегишлидир”...ёзувчи моддий бўлмаган нарсани ижод этади”. Бадийликни ҳосил этиш мақсади ҳаётни орзу этилган даражада қуриш ва яхшлашга хизмат қилади. Бадийлик бадийлик учун яшамайди, балки ҳаётнинг мураккаб масалаларини ҳал этиш, инсон онги ва руҳиятига таъсир кўрсатиш ва уларни эзгулик, рўшнолик, тараққийпарварлик ва ўзгартириш учун даъват қилинган.

1 Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили: Бадий қадрият йўналтиришда машҳур олим Жондор Тўленовнинг “Қадирятлар фалсафаси” асарида берилган қадриятлар тушунчасида ўз аксини топган. Унинг фикрича кундалик ҳаётда, кўпчилик назарида нарсалар (масалан, қимматбаҳо буюмлар, тақинчоқлар), табиат ҳодисалари, ижтимоий воқеалар, жамиятдаги талаблар, орзу-умидлар, анъана ва маросимлар, маданий

бойликлар ва бошқалар қадрият сифатида тушунилади. Қадриятлар ўзининг моҳиятига кўра бир неча турга бўлинади. Масалан инсон ва унинг ҳаётида энг олий қадрият ҳисобланади. Инсоният ҳаётида бир қанча қадриятлар мавжуддир. Хусусан миллий қадрият, табиий қадрият, маънавий қадрият ва бадиий қадриятлар ва бошқалар мужассамдир. Талабаларда бадиий қадриятни шакллантиришда энг биринчи навбатда бадиийликка эътиборни қаратишимиз лозим.

Бадиийликни ўзи бир неча турга бўлинади:

- 1 Воқеликни нафис санъат воситаларни тасвирловчи ва ифодоловчи
 - Бадиий адабиёт, бадиий асар бадиий асар бадиий филм. Бадиий адабиётнинг замири – ҳаётдир.
- 2 Бадиийликка тегишли, мансуб
 - Бадиий маҳорат, бадиий тасвир, бадиий тафаккур, бадиий дид, бадиий салоҳият.
- 3 Бадиий ижод билан боғлиқ ижодий фаолят
 - Бадиий раҳбар, бадиий ҳаваскорлар, бадиий жамоа.

Талабаларни бадиий қадриятга йўналтиришда бадиийликни барча турларини намоён қилишда адабиётнинг барча йўналишлариг эътибор қаратиш лозим. Дарс жараёнларида бадиий маҳоратликни уйғунлаштириш ҳамда унинг барча турларини мужассамлаштириш керакдир. Талабаларга театр, бадиий филм бадиий асар қадриятларини уйғунлаштиришда замонавий технологиялар ҳамкорликда уйғунлаштириш лозим.

Қадриятларимиз юзасидан бир қанча буюк сиймоларимиз ҳам иш олиб боришган. Хусусан Хоразмий, Фаробий, Ибн Сино, Беруний, Замахшарий, Улуғбек Навоий, Умар Ҳайём, Ал-Термизий, Машраб каби аждодларимиз ўқув қўлланмаларини яратиб ёш авлодни миллий, бадиий, табиий, маънавий қадриятлар асосида тарбиялашни йўлга қўймоғлиги зарурдир деб такидлашган. Маълум бўлишича қадриятлар ўз моҳиятига кўра хилма хилдир. Улар орасида табиий, моддий, маънавий, ижтимоий-сиёсий ахлоқий қадриятлар ажралиб туради. Бироқ шундай бўлсада қадриятларнинг энг олийси инсоннинг ўзи ҳаёти, ҳуқуқи, ва эрки, соғлом ва фаровон турмуши ҳисобланади. Аждодларимиз таъкидлаб ўтганидек талабаларни яратилган бадиий асарлар асосида бадиийликка кўпроқ йўналтириш дарс жа-раёни бн уйғунлаштириш бадиийликни тарғибот қилиш ва уни янада барқарорлашти-риш лозим.

Бадиий қадриятларни юксалтириш борасида барча соғлом кучлар билан ҳамкорликни кучайтириш катта аҳамият касб этади. Хусусан жамоа билан

ҳамкорлик, маҳалла, оила ота-оналардир. Уларнинг ташаббуси ва фаол иштироки билан бадиий кадритлани янада такомиллаштириш зарурдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси” ва бошқа ме’ёрий ҳужжатларида та’кидлаганидек, “Одамлар билиши керак, оила муқаддас биз учун. Оилани сақлаб қолмасак, биз ўзлигимизни йўқотамиз”. “Бугун замон шиддат билан ўзгариёпти. Бу ўзгаришларни ҳаммадан ҳам кўпроқ ҳис этадиган ким – ёшлар. Майли, ёшлар ҳозирги даврнинг талаблари билан уйғун бўлсин. Лекин айти пайтда ўзлигини ҳам унутмасин. ... Бунга ниманинг ҳисобидан эришамиз? Тарбия, тарбия ва фақат тарбия ҳисобидан”. Бинобарин, оилавий тарбия масалаларига илмий ёндашиш мамлакатимиз тараққиётини белгилаб берган ҳаракатлар стратегиясининг муҳим 5 йўналишларидан бири бўлиб, унинг шарт-шароитларини белгилаб бериш муҳим вазифалар қаторидан ўрин олади.

Ногиронлар, руҳий касаллар, меҳнат қобилиятини йўқотган боқувчисидан маҳрум бўлиб қолганлар, ёлғиз аёллар, қарияларнинг ҳақ-ҳуқуқлари давлат йўли билан муҳофаза қилинади, уларга моддий маънавий ёрдам кўрсатилади. Уларнинг қадри ҳимояланади. Бадиий қадрият эса инсоннинг онгини ҳам моддий ҳам маънавий озиқлантиради. Бадиий-лик эстетик нафосат гўзаллик асарлари каби инсон онгини ҳам нафосат оламини мужассамлаштиради.

Бадиий онг ижтимоий онг шакллари сингари маълум даврларда ўзининг нисбий мустақиллиги туфайли жамият асосини ташкил этувчи баъзи моҳиятларни тубдан ўзгартириб боришга фаол таъсир кўрсатиш мумкин. Бадиий қадрият талаба иродасини намоён бўлишида катта рол ўйнайди. Бадиий қадриятни талабаларда шакллантиришда уларнинг умуммиллийлиги, тарихий ҳодисалар, ўтмиш маданиятга муҳаббат, миллий ифтихор туйғулари сифатида намоён бўлади. Бундан хулоса чиқариб айтиш мумкинки бадиий қадриятларни ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва ахлоқий омиларга суяниб миллий мафкура асосида ривожлантириш мақсадга мувофиқдир.

Қадриятлар жамиятимизнинг бойлиги бизнинг миллий ифтихоримиз. Уларни авайлаб асраш ва муҳофаза қилиш барчамизнинг бурчимиздир. Дарҳақиқат маҳалла, туман, шаҳар ва вилоятлар, мамлакатлар ҳам оилалардан ташкил топади. Демак, оиланинг жамиятдаги муҳим ўрни, ма’навияхлоқий, тарбиявий аҳамияти, кадр-қимматини англаш ва шу

ижтимоий педагогик вазифаларни амалга ошириш бугунги долзарб масаладир. Шундай экан талаба ёшларни энг аввало бадиий кадрятга йўналтиришнинг энг асосий омили оила, маҳалла ва оилӣ ўқув юртлари муҳум рол ўйнайди десак муболаға бўлмайди.

Талабаларни бадиий кадрятларни шакллантиришда қуйидагиларни бажар олиши зарур.

- бадиий таҳлил турлари ва уларни асарга тадбиқ этиш йўлларини амалга ошириш;
- бадиий асарни ҳар томонлама чуқур таҳлил ета билиш;
- жаҳон адабиёти ва адабиётшунослиги тажрибаларини миллий адабиётга қўллаш билиш;
- бадиий таҳлил методлари тарихини англаш;
- барча турдаги асарларни таҳлил ета олиш.

Бадиий қадриятларни ўрганиш талабаларнинг адабий-эстетик тафаккурини юксалтиради, уларнинг эвристик ва креатив қобилиятини ривожлантиради, илмий мушоҳада қилишга ёрдам беради. Шунингдек, биз Чўлпоннинг «Адабиёт чин маъноси ила ўлган, сўнган, ўчган, ярадор кўнгилга рух бермак учун, фақат вужудимизга эмас, қонларимизга қадар сингишган қора балчиқларни тозалайдирғон, ўткур юрак қирларини ювадурғон тоза маърифат суви, хиралашган ойналаримизни ёруғ ва равшан қиладирғон, чанг ва тупроғлар тўлган кўзларимизни артуб тозалайдирғон булоқ суви бўлғонликдан бизга ғоят керакдир» каби бадиийликка даҳлдор фикрлари ҳамма замонлар учун ҳам муҳим ва долзарблигини етказа олишимиз лозим. Бадиий қадриятларга йўналтиришда талабалар ўртасида тажриба синов ўтқиш ва уни оммалаштириш мақсадга мувофиқдир. Тажриба синов якуний хулосаларига таянган ҳолда бадиийликни шакллантириш дарслар кесимида келтирилиш даркордир. Тажриба синов дастурини тест шаклида ишлаб чиқиш ва уларни тарғиб қилиш лозим. Тажриба синов жараёнлари бадиий қадриятларни ривожлантирида яхси самара беради.

Бадиий қадриятларни юксалтириш борасида барча соғлом кучлар билан ҳамкорликни кучайтириш катта аҳамият касб этади. Хусусан жамоа билан ҳамкорлик, маҳалла, оила ота-оналардир. Уларнинг ташаббуси ва фаол иштироки билан бадиий қадриятлари янада такомиллаштириш зарурдир. Дарҳақиқат маҳалла, туман, шаҳар ва вилоятлар, мамлакатлар ҳам оилалардан ташкил топади. Демак, оиланинг жамиятдаги муҳим ўрни, ма'навияхлоқий, тарбиявий аҳамияти, қадр-қимматини англаш ва шу ижтимоий педагогик вазифаларни амалга ошириш бугунги долзарб

масаладир. Шундай экан талаба ёшларни энг аввало бадий кадрятга йўналтиришнинг энг асосий омили оила, маҳалла ва оилй ўқув юртлари муҳум рол ўйнайди десак муболага бўлмайди. Ҳозирги жамиятда талаба ёшларнинг европалашиб кетишини натижасида тарбиявий жиҳатига катта таъсир кўрсатмоқда. Миллий кадрятларимиз мукаммалаштириш, аждодлардан ўтиб келаётган урф-одатлар, ҳамда уларни бадийлик тимсоли сифатида мукамалаштириш талаба ёшларни комиллик сари қадам ташламоқни билдиради. Бадий, эстетик диднинг пасайиши ҳақидаги фикр мулоҳазалар тўғри. Дидсизлик китобхоннинг маънавий қашшоқлигидан келиб чиқад. Дидсизлик пайдо бўлишининг бир қанча сабаблари бор.

1. Оилада ота-оналар фарзндларини боқиш, кийинтириш, боша маиший муоммолар билан машғул бўлиб, болаларини бой миллий маънавий меросимиз-ажойибертаклар олами билан “Алпомиш”, “Кундуғмиш”, “Гў-рўғли” дostonлари билан таништирмайдилар. Чунки кўпчилик ота – оналар буларни ўзлари ҳам билмайдилар. Бунинг ўрнига улар ноҳақ йўл билан бўлса ҳам тезроқ бойлик топишни ўргатадилар.

Болаларнинг чексиз гўзаллик, нафосат, жўшқинлик манбаи бўлган табиатдан узоқлашуви. Болалар, ўсмирларнинг қишлоқдаги меҳнатдан қочиб, шаҳарга оқиб келиши. Буларнинг олдини олиш учун давлатимиз вилоятлардаги оилй ўқув юртларини кучайтиришга кўп маблағлар сарфлади. Жойларда турли соҳаларда коллежлар, лицейлар қурилди. Аммо устозларнинг ўзини тарбиялаш қийин муаммо. Ёш авлодни умуминсоний орзу-идеаллар билан яшашга ўргатиш керак. Бу эса бадий адабиётнинг вазифаси. Эстетик дидсизликнинг яна бир сабаби – адабий танқидчиларнинг жаҳон мумтоз адабиёти дурдоналарини ва уларнинг ўзига хос талқинларини билмаслиги. Арасту “Поетика”сини, Жомий, Навоий, Бобур, Лессинг, Гёте, Хердер, Байрон, Хайне, Балзак, Стендал, Гогол, Пушкин, Белинский, олмон романтиклари ака-ука Август ва Фридрих Шлегеллар, Новалис, Людвиг Тик, Э.А. Хофман, Жан-Пол Рихтер, инглиз, франтсуз романтиклари ва реалистларининг бадий ижод ҳақидаги назарий фикрлари ва кузатишларини яхши билмаслиги

1. сабабли айрим адабий танқидчиларимиз дидсиз, саёз гапларини катта Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 14-сон, 213-модда, 22-сон, 406-модда.

2. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги «Таълим тўғрисида»ги Қонуни 1992, 1997, 2020й.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрда қабул қилинган «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017 йил, 6-сон, 70-модда.
5. Ўзбекистон Республикаси президентининг 2017 йил 28 июлдаги «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида» ги ПҚ-3160 – сонли қарори
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги «Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини такомиллаштиришга доир комплекс чора-тадбир тўғрисида» ПҚ-3138-сонли қарори.
7. Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги «Узлуксиз маънавий тарбия [концепциясини](#) тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 1059-сон қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сон Фармони. ҚХММБ: 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019 й.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 майдаги «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4307-сон қарори
10. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 сентябрдаги 561-сонли «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғриси»даги Қонуни.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги «Маънавият ва ижодни қўллаб-қувватлаш мақсадли жамғармасини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ-5039-сон қарори.
12. Ўзбекистон республикаси президентининг 2021 йил 26 мартдаги «**маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида**» ПҚ-5040-сон [қарори](#).
13. Ўзбекистон республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2017 йил. 1 март № 107 сонли буйруғи.
14. Мирзиёев Ш. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. – 488 б.

янгиликдай тақдим қиладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 14-сон, 213-модда, 22-сон, 406-модда.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги «Таълим тўғрисида»ги Қонуни 1992, 1997, 2020й.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрда қабул қилинган «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017 йил, 6-сон, 70-модда.
5. Ўзбекистон Республикаси президентининг 2017 йил 28 июлдаги «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида» ги ПҚ-3160 – сонли қарори
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги «Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини такомиллаштиришга доир комплекс чора-тадбир тўғрисида» ПҚ-3138-сонли қарори.
7. Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги «Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 1059-сон қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сон Фармони. ҚХММБ: 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019 й.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 майдаги «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4307-сон қарори
10. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 сентябрдаги 561-сонли «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғриси»даги Қонуни.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги «Маънавият ва ижодни қўллаб-қувватлаш мақсадли жамғармасини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ-5039-сон қарори.
12. Ўзбекистон республикаси президентининг 2021 йил 26 мартдаги «маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида» ПҚ-5040-сон қарори.
13. Ўзбекистон республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2017 йил. 1 март № 107 сонли буйруғи.
14. Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. – 488 б.